

STERVENDE PAARDEN

De verzamelde gedichten van Willem Elsschot

Waar bevindt zich de betekenis van een gedicht? In eerste instantie wellicht in het hoofd van de dichter, maar daar kunnen we niet bij, dat kon hij immers zelf al niet. In het gedicht zelf dan? Maar dat geeft geen kик zolang je het niet tot leven wekt. Nee, de betekenis ontvouwt zich pas in het lezen, en dat is, zoals men weet, een uitvoerende kunst van de hoogste moeilijkheidsgraad, die sensitiviteit, intelligentie en vooral veel ervaring vereist. Maar ook tot wat zich in het brein van de lezer afspeelt hebben we geen toegang. Wat een gedicht zegt, bedoelt, verzwijgt en teweegbrengt komt pas werkelijk tot uitdrukking wanneer lezers er met elkaar over in gesprek gaan, hun visies, vondsten en associaties uitspreken en een pleidooi houden voor de kwaliteit van het geschrevene. Dit impliceert dat de betekenis en de waarde van poëzie een dynamisch karakter hebben. Zet twee nieuwe lezers aan het werk, en ze zullen het gedicht anders begrijpen en waarderen dan hun voorgangers. Het enige wat met enige stelligheid kan worden volgehouden is dat alleen heel goede gedichten steeds nieuwe lezers verleiden en uitdagen. Met andere woorden: een sterk gedicht wordt gekenmerkt door een hoog betekenispotentieel.

Vanwaar deze omweg om uit te komen bij de poëzie van Willem Elsschot (1882-1960)? Het twintigtal gedichten dat Elsschot publiceerde staat niet direct bekend als belangrijk voor de ontwikkeling van de Nederlandstalige poëzie, en er is eigenlijk maar één gedicht dat de tand des tijds redelijk heeft doorstaan, en dan vooral vanwege het royaal allitererende aforisme “tussen droom en daad / staan wetten in den weg en praktische bezwaren”. ‘Het Huwelijk’, uit 1910, is een monument van weerzin, merkwaardig genoeg geschreven door een man die nog maar aan het begin van zijn huwelijksleven stond. Toen het gedicht een kwarteeuw later voor het eerst gepubliceerd werd, moet zijn vrouw onaangenaam verrast zijn geweest bij de waarneming dat zij tijdens het verrichten van de bijslaap “tot hem opkeek als een stervend paard”. Al zullen beide echtelieden net gedaan hebben alsof het hier om een ander huwelijk ging dan het hunne.

Wanneer men een boek ter hand neemt waarin de gedichten van Elsschot uitvoerig worden besproken,

ligt het voor de hand nieuwsgierig te zijn naar de analyse van ‘Het Huwelijk’. Kan iemand eindelijk eens regel voor regel uitleggen waarom dit, in al zijn eenvoud, zo’n pakkend gedicht is? Maar helaas, laat dit nu net het enige gedicht zijn dat niet becommentarieerd wordt. Paul Claes confronteert de tekst slechts met drie volstrekt waardelose pastiches (van Adriaan van Dis, Kees van Kooten en Tom Lanoye), om terecht te constateren dat Elsschot beter is. Dat is geen opmerkelijke conclusie, en over het gedicht zelf leert het ons niets.

Gelukkig is dat meteen de enige teleurstelling die het boek te bieden heeft. Koen Rymanants, een groot kenner van Elsschots werk, en Carl De Strycker, directeur van het Poëziecentrum in Gent, nodigden vijftientig ervaren, academisch geschoolde poëzielezers uit om alle gedichten uit het oeuvre grondig te interpreteren. Na de inleiding van de samenstellers worden de afzonderlijke gedichten steeds eerst compleet afgedrukt en vervolgens in heldere essays, zonder storende voetnoten, gefileerd. Een stevige bibliografie geeft liefhebbers voldoende materiaal om zich verder met het werk vertrouwd te maken.

Als ik zeg dat het boek niet teleurstelt, komt dat niet door de poëzie, die over het algemeen niet best is. Nog afgezien van het feit dat Elsschot teruggreep op een negentiende-eeuwse traditie die in 1910, laat staan in de jaren dertig en veertig, allang passé was, valt op hoe houderig de regels vaak geformuleerd zijn,

Van rehabilitatie van Elsschots poëzie is geen sprake, maar de auteurs dragen wel bij aan de literatuurgeschiedenis

hoe bonkerig het ritme is en hoe expliciet de dichter zijn moraal onderstreept. Neem een strofe als de volgende, en je zou geneigd zijn deze poëzie besmuikt terzijde te leggen (uit: 'O jeugd!', 1933):

Is 't d'ouderdom die heeft gesust,
mijn ziel gedroogd, mijn vuur geblusht?
Die met zijn harde, koude knoken
mijn teuerste snaren heeft gebroken?

Nee, Elsschot is geen dichter maar een rijmelaar. Het wonder van dit boek is dan ook dat de nijvere neerlandici er werkelijk in slagen een maximum aan betekenis te persen uit teksten die op het eerste, en in veel gevallen ook op het laatste gezicht nog onbeholpen en eendimensionaal zijn. Wie zorgvuldig leest weet zelfs stervende paarden tot actie aan te sporen. Een klein nadeel is hoogstens dat enkele stukken een beetje saai en academisch van toon zijn, maar dat heeft dan weer het voordeel dat iedere stap in het betoog goed te volgen is.

Het is onmogelijk alle bijdragen recht te doen, daarom noem ik er slechts drie. Anne Decelle bespreekt 'Moeder' (1908), een van de vier gedichten over moeders in het kleine oeuvre. Het sonnet begint met deze strofe:

Als vader slaapt gelijk een rustig beest,
en in zijn droom herkauwt en zalig lacht,
dan ligt gij wakker, starend in den nacht,
en roept uw zoons en dochters voor den geest.

De oudere vrouw, van wie vervolgens verteld wordt dat ze geen tand meer in haar mond heeft en dat haar borsten verlept zijn, kan het vertrek van haar kinderen niet verwerken, waarop de dichter haar aanraadt zich bij haar situatie neer te leggen en nog een borrel te drinken "bij een passend lied", want de Dood staat al gereed om haar te komen halen. Zorgvuldig legt Decelle het gedicht open door aandacht te besteden aan rijm, ritme en beeldtaal, waarbij bijvoorbeeld de tevreden herkauwende vader contrasteert met het tandeloos, en dus machteloos, verdriet van de moeder. Men hoeft niet mee te gaan in de suggestie dat

het gedicht mogelijk een oedipaal verlangen verwoordt om toch vast te stellen dat ook matige regels een grote intensiteit kunnen genereren, als men maar openstaat voor de kleinste signalen.

Gaston Franssen buigt zich over 'De Bedelaar' (1909), een dramatische monoloog van vier kwatrijnen. Het is een uitermate vreemd gedicht, omdat de bedelaar een aantal mededelingen over zijn ellendig leven doet die moeilijk zijn te rijmen met abjecte armoede: "Een apotheker geeft mij altijd pillen [...] voor het vet / dat zich meedoogenloos heeft vastgezet [...] op mijn buik en billen." Franssen laat, onder verwijzing van enkele Bijbelteksten, overtuigend zien dat het gedicht pas begrijpelijk wordt als men het allegorisch duidt. In die lezing is de bedelaar in feite een moreel en spiritueel verarmde rijkard, die graag boete zou doen voor zijn weezinwekkende manier van leven, maar daar niet in slaagt: "Geen medicijnen brengen echter baat, / noch zweeten, vasten, biechten en novenen; / zij doen mijn vet niet smelten, maar versteen.".

Ingenieus is ten slotte de analyse van 'Aan Jan Greshoff' (1933) door Gillis Dorleijn, die zijn stuk begint met drie bijna wanhopige vragen: "is dit nog wel poëzie? Waar gaat het eigenlijk over? Wat moeten we ermee?" Op voorbeeldige wijze demonstreert Dorleijn het succes van een contextualiserende benadering, waarin niet alleen de persoonlijke verhouding tussen Elsschot en Greshoff wordt onderzocht, maar bovendien de poëzie van de laatste bij de interpretatie wordt betrokken. Heel simpel eigenlijk, maar iemand moet even op het idee komen om dat te doen. Deze exercitie blijkt vruchtbaar, want ineens valt alles op zijn plaats. Het gedicht wordt er niet beter van, maar het resultaat is wel een intrigerend beeld van de verstandhouding tussen twee in hun tijd vooraanstaande literatoren.

Wat Dorleijn doet is kenmerkend voor dit boek als geheel. Van rehabilitatie van Elsschots poëzie is, vrees ik, geen sprake, maar in de eerste plaats dragen de auteurs bij aan de literatuurgeschiedenis, in de tweede plaats laten ze zien wat er met nauwkeurig lezen bereikt kan worden. Vergelijkbare bundels over werk van Slauerhoff, Lucebert en Kouwenaar zou ik zeer verwelkomen.

PIET GERBRANDY

KOEN RYMENANTS & CARL DE STRYCKER,
*Willem Elsschot. Dichter. Alle verzen verzameld
en toegelicht*, Polis, Antwerpen, 2017, 304 p.